

13. Українка Леся. У пущі. Твори: у 12 т. Київ: Наук. думка, 1975. Т. 5. С. 9–134.

14. Шалагінова О. Свій серед чужих, чужий серед своїх. Юрій Косач у спогадах Юрія Шевельова (Шереха). Леся Українка і сучасність. Т. 6. Луцьк, 2010. С. 466–483.

15. Шевельов (Шерех) Ю. Я. – мене – мені... (і довкруги) : спогади : в 2 т. Харків Нью-Йорк, 2001. Т. 2. 304 с.

УДК 821.161.2(477-087).09

Юрій Громик

кандидат філологічних наук,

Руслана Зінчук

кандидат філологічних наук,

Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

АНТОНІНА ГОРОХОВИЧ ЯК ДОСЛІДНИЦЯ АФОРИСТИКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Проаналізовано монографію Антоніни Горохович «Поетика Лесі Українки і її афоризми» (Вінніпег, 1980), систематизовано погляди інших учених на це дослідження. З'ясовано основну тезу праці А. Горохович та критично осмислено її аргументування. Дослідницьку концепцію простежено за розділами монографії. Зазначено, що в першому розділі А. Горохович проаналізувала природу творчого таланту Лесі Українки та з'ясувала зв'язок між філософічністю проблематики і тяжінням поетеси до жанру драматичної поеми, до гострого діалогу, до афористичної мови. У другому розділі дослідниця класифікувала афоризми та запропонувала їх філософську інтерпретацію. У третьому розділі А. Горохович простежила важливу роль афоризмів у драматизації ідей, поділилася міркуваннями про поетичність афоризмів. У четвертому розділі проаналізовано форму афоризмів, їх семантичне багатство. Зроблено висновок, що праця А. Горохович, попри деякі недоліки, стала суттєвим кроком в осмисленні творчого феномену Лесі Українки.

Ключові слова: Антоніна Горохович, Леся Українка, художня мова, поетика, афоризм, драматизація ідей.

Hromyk Yu., Zinchuk R. Antonina Horokhovych as a Researcher of Lesia Ukrainka's Aphoristic Discourse.

The article analyzes the monograph "Lesia Ukrainka's Poetics and Her Aphorisms" by Antonina Horokhovych (Winnipeg, 1980) and provides a systematized outline of other scholars' views on this study. The main thesis of A. Horokhovych's work is in the focus of elucidation, and her arguments are critically considered. The research concept is traced through all the chapters of the monograph. In the first chapter, A. Horokhovych analyzes the nature of the creative phenomenon of Lesia Ukrainka and reveals the interconnection between the philosophy of the topics and the poet's preference for the genre of the dramatic poem, the captivating dialogue and the aphoristic language. In the second chapter, the researcher classifies aphorisms and offers their philosophical interpretation. In the third chapter, A. Horokhovych traced the importance of aphorisms for the dramatization of the ideas, shared her thoughts about the poetic nature of Lesia Ukrainka's aphorisms. The fourth section analyzes the form of aphorisms, their semantic richness. The key findings of the study prove that A. Horokhovych's monograph, despite some shortcomings, has become a significant step on the way of comprehending the creative phenomenon of Lesia Ukrainka.

Key words: Antonina Horokhovych, Lesia Ukrainka, artistic language, poetics, aphorism, dramatization of ideas.

Антоніна Горохович (1913–1997 рр.) – уродженка Волині (народилася в с. Великі Межирічі, тепер – Корецького району Рівненської області); більшу частину свого життя провела на еміграції в Канаді, де отримала ґрунтовну філологічну освіту, здобувши ступінь магістра; письменниця, літературознавець, літературний критик, учителька українознавчих шкіл, редактор часописів «Готуйсь», «Юнак» та «Пластовий шлях», член Союзу українців Канади й Об'єднання українських письменників «Слово», голова Об'єднання українських працівників літератури для дітей і юнацтва; авторка багатьох статей на педагогічні, літературознавчі та громадські теми.

У широке коло літературознавчих зацікавлень Антоніни Горохович потрапила й Леся Українка. Навчаючись на славістичному відділенні Оттавського університету, дослідниця виконала магістерську дисертацію «Поетика Лесі Українки і її афоризми», а згодом, 1980 р., у Вінніпезі видала однойменну монографію [2]. 1978 р. в журналі «Сучасність» А. Горохович повторила основні положення своєї дисертації, опублікувавши матеріал «Діялог і афоризми у стилі Лесі Українки» [1].

Монографію «Поетика Лесі Українки і її афоризми» тогочасні літературознавці в основному оцінили позитивно. Аріадна Стебельська 1982 р. у рецензії на книжку відзначила, що А. Горохович виконала найповніше дослідження форми і змісту творчості Лесі Українки [6]. А. Курдидик того ж таки року визнав працю як «незвичайно вартісний оригінальний причинок до всебічного пізнання титанічної творчості Лесі Українки», зауваживши, що на той час були «невідомі літературні праці про Лесю Українку, де б афоризми в її ліриці і драматичних творах були так ґрунтовно досліджені й дбайливо зілюстровані прикладами» [3, с. 137].

Ґрунтовну, але багато в чому критичну рецензію на монографію А. Горохович 1983 р. опублікував П. Одарченко [4]. Він поставив під сумнів літературознавчу якість двох перших розділів, зауваживши, що авторка «занадто багато уваги приділила студіюванню філософських та різних наукових видань, які не мають ніякого відношення до творчості Лесі Українки. Натомість треба було б більшу увагу звернути на ті історичні й наукові праці, які студіювала Леся Українка і які мали великий вплив на її світогляд. Головну увагу треба було б зосередити на докладному ознайомленні та студіюванні листів Лесі Українки та її публіцистичних і літературознавчих праць» [4, с. 229]. Оцінюючи другий розділ дисертації, П. Одарченко наголосив також на недосконалому принципі класифікації афоризмів за полярністю понять, який застосувала А. Горохович; учений вважав, що такий матеріал доречно «класифікувати за принципом тематичним, за принципом ідейного змісту думок, висловлених в афоризмах» [4, с. 229]. В основному позитивно П. Одарченко оцінив третій і четвертий розділи дисертації, де авторка аналізує не тільки зміст афоризмів, але й їх форму,

поетичні засоби, проте зауважив, що дослідниця «зовсім не згадує і не цитує багатьох афоризмів Лесі Українки, які виявляють виразні національні й соціальні спрямовання поетеси, її заклики до боротьби, її палку любов до Рідного краю», натомість «часто цитує в своїй книжці довгі уривки з творів Лесі Українки, які не належать до афоризмів» [4, с. 227]. Окрім того, у мові А. Горохович критик відзначив численні недоречні, на його думку, лексичні, фразеологічні та граматичні полонізми, інші помилки, а також висловив побажання, щоб авторка монографії підготувала й видала «Словник афоризмів і крилатих висловів Лесі Українки».

2011 р. працю «Поетика Лесі Українки і її афоризми» в українському науковому просторі зовсім невеликою розвідкою актуалізував І. Пащук, який ствердив, що книжка «по-своєму доповнює лесезнавчу чи то пак – українкознавчу науку» [5, с. 294].

Така неоднозначність оцінок монографії А. Горохович визначила мету пропонованої статті, а саме потребу проаналізувати й критично осмислити основні положення праці.

Уже в першому абзаці вступної частини дисертації А. Горохович формулює тезу свого дослідження, яку надалі намагатиметься належно й переконливо аргументувати: «Мова творів Лесі Українки багата афоризмами та афористичними висловами, а це у великій мірі впливає на високу мистецьку вартість її творчості» [2, с. 5]. Авторка визначає найвиразніші риси стилю Лесі Українки: філософічність, драматичність та ускладнений психологізм; їх, вважає дослідниця, найкраще можна передати саме через афористичну мову, що знайшло свій довершений вияв у драматичних поемах Лесі Українки – «у драмах ідей», де «драматичні ситуації створюються наслідком гострих словесних турнірів поміж двома ідейними супротивниками», а «мистецька краса цих турнірів саме в афоризмах, які, як і гноми та стихомітії в античній драматургії, подаючи кінцеві сентенції, ставались немов останніми акордами, немов згустком цілої промови» [2, с. 6].

У першому розділі А. Горохович ставить за мету проаналізувати природу творчого таланту поетеси та простежити зв'язок між філософічністю проблематики і

тяжінням Лесі Українки до жанру драматичної поеми, до гострого діалогу, до афористичної мови. Звернено увагу на багатогранність літературного спадку поетеси, визначено її складові й окреслено джерела. Як чільну рису творчості Лесі Українки констатовано контрасти: «складна загальнолюдська проблематика, передана світовими мандрівними сюжетами, але поєднана вона з українським патосом і ліризмом; мужній тон поезії про культ сили, подвигу при одночасній глибокій ніжності; активне, мужнє наставлення до життя поруч із тугою за тихим пасивним відданням себе стихійній силі творчості; звеличування, Прометеевим вогнем пройнятих зусиль, Діонісової напруги в русі серед небезпеки, побіч глибокої втоми життям, прославлення жіночого героїзму терпіння і самопожертви; прославлення нестримного пориву, пристрасного бажання при одночаснім клясичнім пануванні над власним болем і пориваннями» [2, с. 9–10], а звідси й постало «замилування до драматичної форми» («грати ж якусь роль – це зменшити біль і побільшити арену любови») [2, с. 10]. А. Горохович визначає тип уяви Лесі Українки насамперед як «імагінативний, діонісівський», бо поетеса сприймає світ в аспекті часу, слуху, дії, оперує абстрактними поняттями (з цим пов'язана сконденсованість вислову). Драматичні ситуації, створені Лесею Українкою, на думку А. Горохович, «переживаємо під впливом музикальності мови» [2, с. 20], адже «музика підсилює драматичність, впливаючи на почувальність» [2, с. 21].

У першому та в наступних розділах монографії авторка часто супроводжує свої роздуми висловлюваннями теоретиків філософії мистецтва, критиків, дослідників світової літератури, намагається знайти спільні елементи в психології Лесі Українки та відомих зарубіжних письменників, зокрема Т. С. Еліота. Частково можна прийняти висновок П. Одарченка, що «притягання думок і поглядів... філософів до творчості Лесі Українки здебільшого буває дуже штучним» [4, с. 224] (у тому розумінні, що вплив філософських теорій на творчу еволюцію поетеси часом явно перебільшено; скажімо, у ранній період Леся Українка була ліриком зовсім не через концепцію Ч. Пірса, немає підтверджень, що її творчість якось пов'язана з поглядами на християнство Г. Елліса та ін.).

У другому розділі «за принципом полярности понять» А. Горохович згрупувала афоризми Лесі Українки у вісім класів: «краса (мистецтво) – змагання до досконалости, любов – ненависть, воля – неволя, честь – неслава, правда – неправда, минуле – теперішність – вічність, смерть – життя, доля – недоля» [2, с. 36]; зазначені поняття дослідниця проілюструвала багатьма прикладами з текстів, зокрема з драматичних поем. Окрім того, тут запропоновано філософську інтерпретацію афоризмів, у яких, як доводить авторка монографії, відображено «конфлікти, думки і почування та емоції... персонажів», а також «психологічну правду» [2, с. 90] – психологічну мотивацію думок і конфліктів.

У третьому розділі А. Горохович простежує важливу роль афоризмів у драматизації ідей. Оскільки «у драмах ідей найважливішим є конфлікт не на тлі... фізичної катастрофи людини, але в зламанні духа героя» [2, с. 98], то основну увагу Леся Українка зосередила на боротьбі ідей, на словесній дії. Із цього погляду, зауважує дослідниця, важливі репліки персонажів: щоб посилити драматичну загостреність, поетесі потрібні були короткі фрази з глибоким змістом, а цій ролі найкраще відповідають афоризми. Окрім того, стверджує А. Горохович, поетеса вдалася до персоніфікації ідей: «персонажі “розмовляють думками”, емоціями цілеспрямованими до того, щоб розв’язати поставлене завдання способом активного впливу на співмовця. Тому й діалоги мусять бути дуже тісно сплетені з сюжетом, мусять заторкувати струни душі, доводити до колізії супротивні волі, ідеї, супроводжувані пристрастями та патосом думок» [2, с. 96–97]. Теоретичні положення про тісний зв’язок понять *афоризм* і *драматичність* дослідниця ілюструє численними прикладами з текстів Лесі Українки.

У третьому розділі А. Горохович розмірковує також про поетичність афоризмів, стверджуючи, що саме вони «надають поетичної якості, поетичних відкриттів, образної активності», що «афористичність мови це те саме, що й поетичність» [2, с. 110]. Саме з розвитком здатності висловлювати думки через афоризми дослідниця пов’язує творчу еволюцію Лесі Українки від лірики до драматичної поеми, афоризми в мові якої «дали їй змогу... робити діалог двоплановим, наснажувати репліки,

багатим в емоцію і думку, підтекстом», «дали реплікам у діалогах художню переконливість, образну активність, ідейну повноту» [2, с. 110].

У четвертому розділі А. Горохович розглядає афоризми як елементи індивідуального художнього стилю Лесі Українки та аналізує їх форму. Розмаїття і мистецька «вартість» афоризмів, на думку дослідниці, виявляються найперше в такій ознаці, як «новість і багатозначність слова», а також «в оригінальності його сполучення з іншими словами» [2, с. 112], проте цілком справедливо наголошено й на органічності та важливості морфологічних, словотвірних, синтаксичних і навіть фонетичних параметрів та ритму, рими і строфіки. Таке комплексне бачення поезики Лесі Українки можна визнати безперечною заслугою дослідниці. Наприклад, коментуючи в «Лісовій пісні» такий фрагмент із мовлення Перелесника: *«Зорі пречисті, іскри злотисті, ясні та красні огні променисті, все, що блискує, все те летюче, все безупинного руху жагуче»*, А. Горохович зауважує: «Будуючи мелодію вірша, поетка використовує однакові для всіх трьох слів наростки і закінчення, додаючи до них приростки і корені», «градація прикмет, разом із чітким ямбічним ритмом, змінністю змісту в кожних трьох рядках та римою і строфікою вірша... творять справжній поетичний клейнод Лесі Українки» [2, с. 112–113].

Усвідомлюючи, що поет завжди «прагне чарівного, надзвичайного, казково-таємничого», тобто хоче «протиставити звичайну дійсність, поверхово і примітивно побачену, дійсності, “неймовірно чудесній, якою вона буває тоді, коли людина осягає нові, незнані їй якості та красу” » [2, с. 115], А. Горохович уважно простежує і докладно коментує тропи і фігури, а також звукову організацію поетичного мовлення, переконуючи, що всі ці компоненти в їхній органічній єдності надають текстам Лесі Українки «афористичної викінченості, логічної стрункості і естетичної досконалості» [2, с. 121].

На завершення своєї монографії А. Горохович підсумувала, що «риси Лесиної творчості, передані афоризмами, не вкладаються у ясні, визначені змістом і формою ознаки напрямку»; «Леся Українка йшла у своєму розвитку “титанічним ходом по велетенських уступах” і тому по них видно її

світоглядні шукання, мистецьке досконалення» [2, с. 128]; художня мова письменниці визначила нові принципи і засоби творення образів, а це модернізувало українську поезію.

Праця А. Горохович «Поетика Лесі Українки і її афоризми», попри деякі недоліки, відзначені П. Одарченком, стала суттєвим кроком в осмисленні творчого феномену Лесі Українки.

Література

1. Горохович А. Діялог і афоризми у стилі Лесі Українки // *Сучасність*. 1978. Ч. 2 (206). С. 60–73.
2. Горохович А. *Поетика Лесі Українки і її афоризми*. Вінніпег: Ін-т дослідів Волині, 1980. 145 с.
3. Курдидик А. Біла книжка про Лесю Українку // *Літопис Волині*. Вінніпег: Ін-т дослідів Волині, 1982. Ч. 13–14. С. 136–137.
4. Одарченко П. *Афоризми Лесі Українки* // *Визвольний шлях*. Лондон: Українська видавнича спілка, 1983. Кн. 2 (419). С. 224–230.
5. Пашук І. Антоніна Горохович – дослідниця поетики і афоризмів Лесі Українки // *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури: наук. зб. Вип. 4. Матеріали IV Всеукр. науково-практичної конф., присвяченої 140-річчю від дня народження Лесі Українки та 100-річчю з часу написання драми-феєрії «Лісова пісня», 24–25 лютого 2011 р., м. Луцьк, с. Колодяжне на Волині / Упорядн. А. Силук. Луцьк, 2011. С. 292–295.*
6. Стебельська А. Рецензія на книгу А. Горохович «Поетика Лесі Українки і її афоризми» // *Літопис Волині*. Вінніпег: Ін-т дослідів Волині, 1982. Ч. 13–14. С. 134–136.